

Коляда Н. М. Історія становлення і розвитку культурно-освітнього дитячого руху в Україні (початок XX століття) / Н. М. Коляда // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи», яка відбудеться 5-6 жовтня 2017 р. – Умань, 2017. – С. 15–17.

Н. М. Коляда

д.пед.н., проф.,

завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Історія становлення і розвитку культурно-освітнього дитячого руху в Україні (початок XX століття)

Незважаючи на існування ще наприкінці XIX ст. різних проявів суспільної дитячої активності, на вітчизняному ґрунті дитячий рух як соціально-педагогічне явище, що набував рис самостійного, з'явився саме на початку XX ст. – у період інтенсивного розвитку об'єктивних та суб'єктивних чинників (проаналізованих у попередньому підрозділі дисертації), що спричинили появу одночасно в різних українських містах дитячих структур. Наприклад, відділ скаутів у Бахмутському повіті, що на Катеринославщині (1909); страйки за активної участі дітей та молоді, що на початку XX ст. в контексті революційних подій 1905 р. відбувалися в усіх регіонах України і т.д.

Культурно-освітній дитячий рух представляє, насамперед, *учнівський рух* («шкільний», «рух школярів» та ін.) – «таємний» рух учнів з метою удосконалення існуючої шкільної системи та організації, спілки, які співпрацювали зі школою [1, с. 52–55; 3].

Особливо активізувався учнівський рух у передреволюційний період (1905 – 1915–1916 роки), що його представляють учнівські гуртки (в тому числі підпільні) різноманітного спрямування: від гуртків самоосвітніх та кооперативних до терористичних. Такою ж різноманітністю відрізнявся і їхній віковий склад – від 9 до 19 років. Наприклад, у Києві діяли «чисто підпільні» гуртки, які, за словами М. Миронова, «гралися в підпілля». В історії учнівського руху був період занепаду, пов'язаний, зокрема, з подіями 1905 р.,

коли значна частина гуртків розпалася через запровадження так званого «позашкільного нагляду» («шпигунства» педагогів за учнями в їх особистому житті) [4, с. 20].

Проте піднесення революційного руху передвоєнних років вплинуло і на громадське життя учнівської дітвори: різноманітні гуртки, які мали «досить невинний характер» знову почали «рости, як гриби». До того ж діяльність частини з них була легалізована. У школі настала «ліберальна епоха». Наприклад, Пироговське педагогічне товариство підняло питання про організацію в Києві та інших містах учнівських клубів як допоміжних просвітницьких закладів. На цей же період припадає і зростання у країні кооперативного руху, у тому числі дитячого [4, с. 20].

Упродовж 1915–1916 років значним проявом громадської активності у дитячому середовищі були *підпільні учнівські гуртки* (підпільні гуртки школярів), до яких входили учні комерційних училищ, вищих початкових, технічних шкіл, гімназій різного віку (від 13 до 17–18 років) та соціального стану. Проте головною умовою для вступу до гуртка був не віковий показник, а «рівень розвитку кожного окремого товариша». Тому, за словами сучасників, ці гуртки стали «...джерелом як сучасного юнацького, так і дитячого рухів, представляючи їх симбіоз. Тоді останні, в ембріональному вигляді, існували нероздільно» [4, с. 20–21].

Зміст діяльності підпільних учнівських гуртків полягав у вирішенні різноманітних питань, зокрема і таких, як: розв'язання конфліктів з учителями та шкільною адміністрацією щодо «академічних питань», підготовка виборів старост, критика «істин», що викладалися у школі (особливо в галузі історії) і т.п. Як правило, питання академічного характеру були відправним пунктом роботи гуртка, проте надалі вони поступилися питанням «відсторонено-моралістичного» характеру та літературним. За словами сучасників, загальний тон ставлення до школи членів учнівських гуртків був різко негативний, причому «опозиція» стосовно школи часто становила головний об'єднавчий фактор і разом з тим перший стимул, що «революціонував» свідомість.

«Виживали» ті гуртки, які мали «подальший прогрес» – вирішували питання соціально-політичного характеру, поступово набуваючи політичного, а згодом і партійного забарвлення [4, с. 21–22].

Характерним прикладом підпільних гуртків школярів є Київський учнівський гурток (КУК), організований восени 1915 р. учнями середніх класів. У подальшому він переріс у «рух середніх класів». Мав КУК і свій легальний друкований орган соціалістичного спрямування – газету «Голос середньої школи», яка була надзвичайно популярною серед учнівської молоді (всього вийшло 15 номерів). Восени 1916 р. всередині КУКу відбувся розкол і всі «несоціалістичні елементи» залишили гурток. На цей час діяльність КУКу вже була пов'язана з двома підпільними партіями – більшовиків та есерів. Протиріччя між «більшовистською» та «есерівською» частинами призвели до розпаду гуртка та своєрідного періоду «затишшя перед бурею». За словами М. Миронова, після революції члени КУКу очолили революційний молодіжний рух, а згодом стали членами комуністичної партії, для яких КУК став для них першою «революційною сходиною». Серед молодших членів гуртка (11–12-річних) виник «рух середніх класів» [4, с. 22–24].

У контексті означеного учнівський рух 1915–1916 рр. представлений *«рухом середніх класів»* (рух учнів середніх навчальних закладів), який відрізнявся крайнім прагненням до самостійності та незалежності від свого шкільного начальства. Такі дитячі формування не мали єдиної організаційної структури та мали переважно гуртковий характер, об'єднуючи інколи усіх школярів 12–15 років. Такі організації мали свої рукописні журнали, наповнені в основному «невизначено-революційними лозунгами». Причому підтримувала «рух середніх класів» частина педагогів, які «самовизначилися» після лютневих подій. «Рух середніх класів» набув широкого розмаху, що призвело до виникнення в ряді міст України (Харків, Одеса, Київ та ін.) соціал-демократичних організацій учнів середніх шкіл [2, с. 29; 4, с. 25].

«Рух середніх класів» став досить яскравою сторінкою в історії

вітчизняного дитячого руху. Влітку 1917 р. у Москві був навіть скликаний Всеросійський з'їзд учнів середніх класів, участь в якому взяли і делегати з Києва та інших міст України. Серед інших актуальних питань на з'їзді обговорювалися питання шкільної реформи. Зокрема, київський делегат Б. Кранц висунув раніше розроблену Київським учнівським гуртком (КУКом) програму демократизації середньої школи із такими вимогами: відміна оцінок, класних наставників та інспекторів, іспитів; запровадження представництва в педагогічних радах; легалізація рад учнівських старост; навіть вимога спільного навчання. Однак, за словами М. Миронова, ніяких конкретних рішень з'їзд не ухвалив і навіть «...не був у змозі об'єднати рух в одну організацію. Таким чином, практичні результати його були мізерні» [4, с. 25].

До кінця 1917 р. «рух середніх класів» пішов на спад, навіть не діставши належного оформлення. Серед причин ситуації, що склалася, сучасники виділяють дві: по-перше, криза та перебудова школи, що відволікала увагу «лівих» педагогів на інші справи; по-друге, та обставина, що ніяка інша «доросла» організація не надала цьому руху достатньої уваги. При тому, що останній фактор – «виховний вплив з боку дорослих» – мав досить вагомий вплив на розвиток дитячого руху. Недостатня увага до дитячого руху з боку «дорослих» формувань пояснювалася тим, що упродовж 1917–1918 рр. (та й через декілька років по тому) в «галузі підготовки своєї зміни» вся увага політичних партій була спрямована на юнацький, а не на дитячий рух: вся робота була зосереджена саме на «політичну обробку» юнацтва як найбільш близьку зміну (а іноді – і реального союзника). Таким чином, на думку М. Миронова, «...стихійної суспільності дітей, розбудженої революцією, для існування дитячого руху виявилось недостатньо» [4, с. 2–27].

У цей час на теренах України в контексті культурно-освітнього дитячого руху виникає цілий ряд дитячо-юнацьких, молодіжних формувань найрізноманітнішого спрямування. До них відносять дитячо-молодіжні структури першої половини 1917 р., що виникли в ряді українських міст: організація учнів старших класів «Будинок юнацтва» (Запоріжжя, 1917–1918 рр.), молодіжні

групи «Музей» (Старобільськ, 1918 р.), «Труд и свет» (Катеринослав, Костянтинів, травень 1917 р. – липень 1918 р.), організація єврейської робітничої молоді, організація «Маяк» (існувала в ряді міст України), молодіжний революційний інтернаціонал «Моревинт» (Одеса, 1918 р.), спортивні організації, організації художньої самодіяльності, «Просвіти», єврейські «Маккабі» та цілий ряд інших [2, с. 32–36].

Як показав аналіз, початковий етап прояву дитячого руху представлений широким спектром дитячих об'єднань різної цільової та змістової спрямованості, які характеризувалися неоднозначними відносинами з державними і дорослими структурами. При цьому дослідники переважно однобічно підходять до аналізу вітчизняного дитячого руху початкового етапу. Насамперед, дослідники не мають єдиної думки щодо класифікації дитячого руху перших десятиліть ХХ ст., що пояснюється рядом обставин, з-поміж яких: відмінність у критеріальному підході; неоднозначність у трактуванні самого поняття «дитячий рух»; розмитість меж між дитячим та молодіжним (юнацьким) рухом і, нарешті, присутність певної суб'єктивності дослідників щодо окремих аспектів досліджуваної проблеми. Проте така різноманітність підходів до класифікації структур дитячого руху на початковому етапі його розвитку переконує в об'єктивній закономірності, багатовимірності, унікальності цього соціально-педагогічного явища.

Список використаних джерел

1. Алиева Л. В. Детское движение – субъект воспитания: Теория, история, практика : монография / Л. В. Алиева. – М. : МАКС Пресс, 2002. – 224 с.
2. Ваккер Д. Л. Детская коммунистическая организация юных пионеров им. В. И. Ленина в Украинской ССР (первое десятилетие существования 1922–1932 гг.) : дис. ... канд. пед. наук / Д. Л. Ваккер. – М., 1958. – 272 с.
3. Заяви товариства середньошкілників «Молода громада», 1919 р. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 452. – 29 арк.

4. Миронов Н. Из истории детского движения / Н. Миронов. – изд. 2-е. – Харьков : Государственное издательство Украины, 1924. – 36 с.